

ושמואל בקראי שמו

לזכרו של הגאון הגדול צדיק חסיד ועניו

מוהר"ר שמואל אירבך זצוק"ל

[י' תשרי ה'תרצ"ב - ט' אדר ה'תשע"ח]

שר וגדול

"הלוא תדעו כי שר וגדול נפל היום הזה בישראל" א. פקדה גזירה קשה את עם ישראל בהילקח מאיתנו הגאון הצדיק רבי שמואל אירבך, בנו בכורו של הגאון הגדול רבי שלמה זלמן אירבך ע"ה.

'נפל גדול בישראל', הוא היה גדול בתורה וביראת שמים, לא הניח כמוהו בתורה ולא הניח כמוהו ביראת שמים. ידע את כל מכמני התורה, ידע את הנסתר כמו שידע את הנגלה. לא היתה אפשרות לומר לו חידוש מהראשונים או מהפוסקים האחרונים ואחרוני האחרונים, הכל היה מונח ומסודר אצלו בבירור ובידיעה גמורה. כך גם בכל מכמני התורה, הוא היה חד בדרא בידיעת תורת הקבלה.

זכיתי להכיר אותו בשנים האחרונות, ובפעמים שנפגשנו והיינו מדברים בעניני תורה והלכה, אמרתי לו איזה ידיעות שמצאתי ושהתחדשו לי, אך תמיד כל מה שדיברתי לפניו היה כבר מונח בכיסו. הכל היה גלוי וידוע לו, ובכל זאת תמיד שמע את הדברים פעונה, שקל ואמר את דבריו. כששלחתי לו תשובות שיש בהן מן החידוש והייתי ירא לפסוק בהן, הוא קרא ואמר את דבריו, שיבח את הדברים, ואמר שקשה לו לכתוב. ראיתי בזה את גדלותו וענוותנותו, עד כמה שהיה מוכן לטרוח, לקרוא ולהתייחס. לצערנו אלו דברים שכבר לא מצויים בדורנו, לרדת לקטנות ולהתחשב באנשים פשוטים, לדעת מה הם צריכים, זה דבר גדול מאד.

בנגלה ובנסתר

כשהתארחתי בשבת על יד שכונתו של רבי שמואל, הדבר נודע לו והוא ביקש שאגיע אליו כחצי שעה לפני מנחה ואח"כ נלך יחד לתפילה. לא ידעתי למה הרב ביקש זאת, אך כמובן שהלכתי ועשיתי כדבריו. כשהגעתי לביתו, תלמידיו הכינו

שולחן ערוך במיני מזונות ופירות, הרב ע"ה אמר לברך לכבוד השבת, ודיברנו דברי תורה. היה חשוב לו לכבד, זו מילתא דלא שכיחא באדם שלא חי בעולם הזה, כל מחשבותיו היו מעל הדברים הללו, אך הוא הבין וכיבד.

כשהתפללנו מנחה, רבי שמואל הלך לגבאי ואמר לו שיעלה אותי שלישי במקומו, התביישתי מאוד, הרי מדובר באדם גדול כזה, אך הוא לא ויתר. כשהגענו לתפילת עמידה, עמדתי בצד על יד המקום שישבתי, אך הרב בא אלי בעצמו והכריח אותי לבוא לעמוד על ידו בסמוך לארון הקודש. התביישתי מאוד, אך למפרע זה יצא לטובה, כי בכל מה שדיברתי איתו בהלכה וחיידושי תורה, לא ידעתי שהוא עוסק בנסתרות, וכשגמרתי את התפילה והתבוננתי איך רבי שמואל מתפלל היה ברור לי שהוא מכוון על פי האר"י. כנראה הוא ידע את כל הכוונות בעל פה, שזה דבר שלא מצוי כלל.

סיפרתי את הדברים הללו לכמה חברים, ובאחת הפעמים אמר לי רבי יעקב עדס, שדודו ראש הישיבה רבי יהודה עדס היה מחשיב את עצמו כתלמיד של רבי שמואל. אע"פ שהגיל ביניהם לא היה רחוק כל כך, ואולי היו באותו גיל, אפילו הכי היה מחשיב את עצמו כתלמידו. והוסיף ואמר לי, שידוע אצל המקובלים שרבי שמואל ידע את כל הזוהר וכתבי האר"י בעל פה. כל שבת, לאחר תפילת ערבית לפני הסעודה, לא היה מתחיל בקידוש עד שסיים לקרוא את כל הזוהר של אותה השבת, ופעמים שעשה זאת בעל פה. אלו דברים מדהימים, הבנתי שאין זה פלא שהוא יודע את כל כוונות התפילה בעל פה, והכל מתוך שקידה מיוחדת.

גריס באורייתא תדירא

עליו נאמר "גריס באורייתא תדירא"^ב כפשוטו ממש. יומם ולילה לא שבת מלימודו, ראיתי איך הוא למד ואיך הוא התמיד. כשהיה נשאר מעט לשבת בחתונות של תלמידיו כדי לכבד אותם, היה יושב עם הגמרא ולומד כמו בבית המדרש, כל ההמולה וכל הרעש לא הזיזו אותו מהתורה שלו. ראיתי אותו בלוויות של גדולים, יושב ומכבד, אך לא פסיק פומיה מהגמרא, גם להלויה היה מגיע עם הגמרא שלו ולומד, לא ידע להפסיק ללמוד.

אמר לי אחיו, הגאון הגדול רבי עזריאל אורבך שליט"א, שאין מי שקיים "והגית בו יומם ולילה"^ג ממש כפשוטו, בלי פירושים ודרושים, כמו רבי שמואל ע"ה. הוא פשוט לא הפסיק ללמוד תורה, ולמרות כל ההתמדה והשקידה שלו, למרות כל הידענות שלו, לא החזיק טיבותא לנפשיה כלל.

ב. סנהדרין פח ע"ב.

ג. יהושע א, ח.

תלמיד ורבו

בחודשים האחרונים לחייו של מורי ורבי הגאון הגדול רבנו יעקב ניסן רוזנטל ע"ה, הוא סיפר לי שהרב שמואל תלמיד שלו. הופתעתי, אף פעם לא שמעתי על כך, בפרט שההבדל בגיל ביניהם היה רק ענין של כשבע שנים. אז מו"ר סיפר לי איך רבי שמואל נעשה תלמידו - כשמורי ורבי היה אברך צעיר רבי שמואל היה עוד בחור, ובאחת הפעמים שניגש לאביו הגדול לשאול אותו שאלה שהיתה לו בסדר קדשים, אביו אמר לו שכרגע אינו מונח בזה אז שישאל את ר"ב יענקל', כך היו מוכנים בשכונת שערי חסד את מו"ר בצעירותו. רבי שמואל התפלא על כך, וכי שאלה שאביו הגדול אומר לו שכרגע אינו מונח בה ימצא לה פתרון אצל אברך צעיר?! אמר לו אביו, 'תשאל את ר"ב יענקל ותספר לי אחר כך מה היתה תשובתו'. הלך רבי שמואל ושאל את מו"ר, ומאז ראה שמדובר באדם גדול מאד ונדבק בו.

סיפר לי מו"ר ע"ה, שכל פעם שרבי שמואל היה נוסע לצפון, לטבריה או מירון וכד', היה עובר בחיפה כדי לבקר את מו"ר כביקור של תלמיד לרבו, והקפיד על כך כל ימי חייו.

לאחר הסתלקותו של מו"ר הרב רוזנטל ע"ה, יצא לי לדבר עם רבי שמואל בכמה ענינים ואז העלנו את הנושא של מו"ר. רבי שמואל סיפר לי מעצמו את כל הסיפור הזה, איך שנעשה לתלמיד שלו ואיך למד אצלו, הוסיף והעיד על עצמו שמאז הוא הקפיד בכל פעם שהלך לצפון לעבור בביתו של הרב, לומר שלום ולדבר בלימוד, כהכרת הטוב של תלמיד לרבו. רבי שמואל ע"ה דיבר אז על מו"ר בשבחים עצומים שממש הופתעתי מהם, כי אני תמיד הערצתי את מו"ר אך אמרתי בלבי שמא אני מגזים מאהבתי אליו, אך כשמעתי את הדברים מרבי שמואל שהיה כבר בימי זקנותו והוא עצמו אדם גדול מאד, הבנתי שאלו דברים אמיתיים בתכלית האמת. הוא אמר לי בהתלהבות גדולה על מו"ר הרב רוזנטל ע"ה שהוא היה הסמל של השקידה, הסמל של ההתמדה, הסמל של הבנת התורה, הסמל של ההתעלות בתורה, הסמל של הלמדנות האמיתית, הסמל של השנינות והחריפות. אמר שאי אפשר לתאר את השקידה שלו, אי אפשר לתאר את הידיעות שלו ואת החריפות והשנינות. לשמוע דברים כאלה על מו"ר ע"ה מאדם גדול, זה היה בשבילי כמים קרים על נפש עייפה.

לאחר שהסתלק רבי שמואל ביקשו ממני לדבר בבית הכנסת בליל החודש, ישבו שם כל בני משפחתו וקרוביו. וכשהזכרתי את הענין של מו"ר ע"ה, הם סיפרו לי שמרבי שמואל התפתחה אז קבוצה של כעשרה בחורים ואברכים שלמדו אצל מו"ר הרב רוזנטל, וזה נמשך במשך כמה שנים שהיו באים לשמוע אותו פעם בשבוע. מהלימוד הזה נקשרו במו"ר, עד שהלך לדיינות בצפת ואחר כך בחיפה.

טוב וחסד

זו אחת המעלות המיוחדות שראיתי אצל רבי שמואל ע"ה, גדלותו לא נמדדה רק בתורה וביראת שמים מיוחדת ללא פשרות שהיתה מופלגת מאוד, אלא היתה לו מידת הכרת הטוב בצורה נפלאה. ראיתי זאת בהרבה ענינים, ובסיפור עם מו"ר זה היה מן המיוחדים שבהם. הרי הוא לא למד אצלו בישיבה או בכיתה, אלא הם היו מתאספים פעם בשבוע כדבר מן הצד, והעולם לא מחשיבים רב המלמד בחבורה כזאת זאת כרב שלהם. אך רבי שמואל ידע את האמת וינק ממנו תורה. לכן בכל משך ימי חייו, נהג בו כמורו ורבו והתמיד לבקרו, כמעט לא ראינו ולא שמענו בדורות הללו כזאת אמיתות, כזאת הכרת הטוב וכזאת דבקות ברב.

כך גם ראיתי בכל מיני ענינים מהמעט שזכיתי להיות עם רבי שמואל, הוא העריך והוקיר כל פעולה וכל עשיית טוב. אנשים ראו אותו בהנהגות מסויימות שהוא עמד עליהם בשיא התקיפות, ויש שפירשו זאת כאילו מדובר בקנאות יתירה או קפדנות יתירה. מחילה מכבודם, לא כולם ידעו להבין את האיש הגדול הזה. לו חכמו ישכילו לראות את הנהגות החסד שלו, היו רואים את גדלות מידותיו ויראתו, שההקפדה והתקיפות רחוקות ממנו כמטחוי קשת. באופן קבוע הוא היה הולך בעצמו לאלמנות וליתומים כדי להביא להם כסף שהשיג עבורם, חילק לכל אחד לפי ענינו, והיה מפייס אותם במאור פנים כדי להקל על לבם ולהקל את סבלם.

היתה לי הזדמנות לראות את הדבר הזה בפועל - אחד הבחורים שלמדו אצל רבי שמואל בישיבה עבר בחייו תלאות קשות ומרובות, דברים כואבים וקשים שגרמו לו לשקוע במשבר גדול, למרות שהיה עליו ויודע תורה. רבי שמואל העריך אותו הרבה והתמסר עליו, היה מלמד אותו דברים נפלאים. לאחר איזה זמן הרב שלח אותו אלי, שגם אני אנסה לעודדו ולחזקו. שאלתי את הבחור הזה מה הרב לומד איתו, והוא אמר לי שהתחילו ללמוד גם מעט קבלה. זה ברור שהרב רצה להוציאו ממשבר, וידע שאם יכנס איתו לנבכי הדברים הסתומים יותר, יוכל לרומם אותו. היו לי הרבה שיחות עם הבחור הזה מהכיוון שאני יכולתי לעשות ולהועיל, ב"ה הבחור התרומם, ושבח לאל גם התארס. כמוכן שרבי שמואל הגיע לאירוסין שלו, וגם אני השתדלתי להגיע. כשפגשתי את רבי שמואל באירוסין, הוא כל כך הכיר לי טובה כאילו שעשיתי איזה דבר בשבילו עצמו, וגם על זה שהגעתי לאירוסין הוא הודה לי והעריך זאת. לאחר זמן שהיתה החופה של אותו בחור, הרב כבר היה בבית חולים, וביקש מהצוות הרפואי שיתנו לו לצאת כדי לערוך חופה, לעודד ולחזק את התלמיד שלו. ראיתי באיזה אהבה, אמיתות וידידות הרב ערך את החופה. קשה לומר, אבל קשר כזה עמוק וחם בין רב לתלמידו, לא מצוי אפילו בין אב לבנו.

עדינו העצני

"מה שעשתה חכמה עטרה לראשה עשתה ענוה עקב לסוליתה"^ד. הענוה של הרב ע"ה עלתה על הכל, ענוה שהתבטאה בפשטות והתבטלות גמורה לפני כל אדם. ומוזה נבע מאור הפנים המיוחד שלו.

כשהיו ענינים ציבוריים שהרב עמד עליהם בתוקף, זה היה בענינים של תורה, ענינים של הכלל שהוא ראה בהם יסוד היסודות, עד שאנשים חשבו שהוא תקיף. אך אם היו מתקרבים, היו רואים שהוא ביטל את עצמו לפני כל אדם, לא היה גבול לרכות ולכפיפות הקומה שלו. כשהיה תקיף זה היה מתוך יראת ה' שבערה בו כאש להבת שלהבת, אש של תורה ויראה שבערה מתוך רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו. הוא לא יכל לשאת בבלע את הקודש, לפי עומק התפיסה וההבנה העמוקה שלו, כשראה שרומסים את הקודש והולכים להפיל את עם ישראל חלילה, הוא לא יכל לעמוד בשקט והפך לתקיף שבתקיפים כדי להעמיד את התורה על תילה, הוא הבין שאין מי שיעמוד על הדברים האלה. בענינים שלפי דעתו הגדולה לא עמדו עליהם מספיק אחרים, הוא מסר נפשו עליהם כדי להציל את הדבר. נכון שגדולים אחרים וחשובים חשבו אחרת, כך היא דרכה של תורה, אך אין זה מוריד מכאן ומכאן.

בעניני הציבור

כשהיה ענין של כלל ישראל שצריך לעמוד עליו, הוא היה עומד עליו מבלי לוותר. לפני הרבה שנים, עוד לפני שהכרתי את הרב ע"ה ועוד לפני ששמעתי עליו מהרב שלי, הוא התקשר אלי יום אחד לברר על איזה רב שהכרתי מקרוב. שאלתי אותו 'מדוע הרב שואל?' והוא אמר לי שהיות והרב אלישיב דן באיזה ענין הקשור לאותו רב, לכן הוא מתקשר לברר את הדברים לאשורם, כי אני הכרתי מקרוב והוא רצה לומר את הדברים לרב אלישיב בצורה המדויקת והנכונה. אמרתי לו את מה שאני חושב, ובמשך כמה ימים הוא חזר לברר ולהתקשר אלי שוב כארבע פעמים. כבר אז ראיתי כמה אכפת לו מהאמת, את הכל הוא הביא לפני הרב אלישיב כי הוא היה בהנהגה והוא קבע. וגם אז רבי שמואל אמר את דעתו, למרות שהיו אחרים שעמדו מנגד.

ראיתי את האמיתות שלו שלא היה לה גבול, אמת ללא פשרות. ראיתי את האכפתיות שלו לשאת בעול הציבור, ואפילו שלא היה לו תפקיד ציבורי הוא הרגיש חובה לעצמו, היה שואל ומברר מה אפשר לעשות וכו'. רק איתי הוא דיבר ארבע פעמים באותו ענין, מי יודע עם עוד כמה אנשים דיבר ובירר, פעל ועשה. כבר אז ראיתי מהי גדלותו של האדם הגדול בענקים הזה.

^ד. ירושלמי שבת פ"א.

אחד האברכים שהיה בקשר עם רבי שמואל, החליט לקנות בתים בשכונה מסוימת כדי להרבות שם אברכים יראי ה' ולמעט משם אנשים שאינם בני ברית. הרב ע"ה תמך בו ועודד אותו, עמד מאחוריו בכל הכח, וגם פנה אלי שאני אעזור במה שאוכל.

תמיד ההרגשה בענינים הללו היתה כאילו אנו עוזרים לרב בעצמו, וזאת משום שהוא היה לוקח אחריות בכל מה שהיה בו חיזוק ליהדות. היתה לו קדושה יתירה, כולו היה קשור עם ה', לא היה לו שום דבר אחר מלבד עבודת ה'.

החיים לא פינקו אותו, לא היו לו ילדים, ועשרים שנה היה אלמן. ובכל זאת, בכח התורה שהחזיקה אותו, הרב ע"ה היה תמיד בשמחה ובמאור פנים, תמיד היה מעל העולם, עניני העולם לא נגעו בו, לא נתן לענינים הללו להשתלט עליו אלא הוא שלט עליהם. חדות ה' היתה מעוזו, ובזה כל הזמן היה שמח - בעבודת ה' ובתורה.

אבוא דשמואל

כשאביו הגאון הגדול רבי שלמה זלמן אוירבך ע"ה היה בערך בן ארבעים, הוא קיבל מכתב מהסטייפלר ע"ה שכולו היה קודש קדשים, ובו כתב על ספרו 'מעדני ארץ' על הלכות שביעית שכל כך התפעל ממנו ומודה לו על המתנה הזאת, והוסיף הסטייפלר ע"ה וכתב שדומה עליו הספר הזה כמו 'מנחת חינוך' בזמנו. אברך בן ארבעים שגדול הדור, איש האמת, הסטייפלר, כותב על ספרו שהוא כמו מנחת חינוך, זה דבר שלא נתפס בהבנה.

זכה רבי שלמה זלמן אוירבך לבנים גאונים, ובכל זאת, למרות גדלותו העצומה בתורה היה מתפאר בבנו הגדול רבי שמואל ע"ה שעלה על כולם, והיה אומר על עצמו 'אבוא דשמואל'. הוא תלה את הגדולה שלו בבנו רבי שמואל, לרוב גדולתו, לרוב קדושתו ולרוב פרישותו.

מי יתיצב לי

אמרו רבותינו^ה כשנסתלק משה רבנו הקב"ה אמר "מי יקום לי עם מרעים מי יתיצב לי עם פועלי אבן"^י. כך אנו יכולים לומר על רבי שמואל ע"ה, הוא עמד על דברים שרבים לא רצו לעמוד עליהם, עתה אין לנו מי שיורה דעה ומי שיבין שמועה בסדר גודל של התורה שלו.

בעוונותינו הרבים העולם הפך להיות שמם, כמה וכמה גדולי עולם הלכו לנו בשנים המעטות האלה. גדולים שבגדולים שאמרנו בצילם נחיה, שהיו מחזיקים את הדור בתורתם, בעמלם בתורה, בשקידתם, בהתמדתם, בכוח הפסיקה שלהם, בכוח

ה. דברים רבה, וזאת הברכה, יא.

י. תהלים צד, טז.

היראת-שמים שלהם, בכוח המוסר, בכוח האמת, נלקטו מאיתנו אחד אחד, והעולם הפך להיות שמם מתורה ושמם מגדולי תורה. עד אחרון הגדיל, שעכשיו הקב"ה לקח מאיתנו מחמד כל עין, הגאון הקדוש רבי שמואל ע"ה.

הנהגת הדור

פעמים רבות בני הדור לא יודעים להעריך את הענקים שיש בדור, מסתכלים על כל מיני נקודות ונופלים בעצת היצר הרע שמשחק בנו ומעורר מחלוקות, ורק לאחר שהצדיק הולך לעולמו מתעוררים ובוכים על ההפסד הגדול. זו ההרגשה שיש בהסתלקותו של רבי שמואל אוירבך ע"ה, אדם גדול בענקים שהיה בינינו ויכולנו ליהנות ולינוק ממנו תורה, אך לא זכינו.

יש בנו אשמה בזה בפרט מפני המחלוקת, שיש הרוצים להשמיע דעה אחרת ולא אכפת להם לרמוס דעות אחרות, גם כשמדובר בגדול דור. צריך ללמוד מהמקרה הזה ולהתעורר. כנראה שהדור לא היה ראוי להנהגתו, כך מצינו בש"ס בכמה ענינים שאמרו שהדור לא היה ראוי לכך^ז, ואולי זה מפני שלא שמים על לב.

נכון שלחסידיים, הליטאים, הספרדים והאשכנזים, יש את הגדול ומורה ההוראה לכל עדה וקהילה, אך לא צריך לזלזל בגדלות ובכבוד גדול אחר. גם כשהיינו תחת הנהגתו של מרן הרב עובדיה יוסף ע"ה שהיה גדול העולם, מעולם זה לא הסתיר מאתנו את גדלותם של החכמים האחרים. צריך לכבד כל חכם! בעיני הוראה והלכה כל אחד יעשה כרבותיו, אך צריך לכבד את כל החכמים ולנסות להבין וללמוד מכולם. קל וחומר במקרה הזה, לא היו הבדלים גדולים בהשקפה בין רבי שמואל לגדולים אחרים, היו אלה רק שיטות שונות בהנהגה, וזו לא סיבה שיהיה זלזול או רפיון בכבודו של אדם גדול כזה שכל התורה היתה שגורה בפיו בעומק העיון, בעומק נפלא, וכל הנהגתו היתה "הליכות אלי מלכי בקדש"^ח.

הרגשת החסרון

מי שהיה בהלויה של רבי שמואל ע"ה, ראה גדולי עולם שעמדו שם. שמענו אנשים שמדברים בצער, שמענו אנשים שמספידים בכאב, לא זכור לי כאב כזה, כולנו שהפסדנו משהו שאפילו עוד לא הספקנו ליהנות מאורו, לא הספקנו לגלות את גדלותו. כולם דיברו על הגדלות שלו בתורה, בכל ענין שביקשו ממנו למסור שיעור הוא היה מונח, כל התורה היתה בראשו. והמשותף לכל המספידים היה הכאב העמוק והנורא, שפתאום נלקח מאתנו האדם הגדול הזה.

כשסיפרו לי שהרב היה בבית חולים הלכתי לבקר אותו, התביישתי להאריך

ח. תהלים סח, כה.

ז. ע"י בבא בתרא קלד ע"א.

בדברים כי חששתי שמא אני מכביד עליו. רק לאחר זמן סיפרו לי האברכים שהיו עם הרב, שהרב דוקא רצה שאשאר יותר, אך בעוונותי מרוב בושח פחדתי. ואז לאחר יומיים הוא הסתלק, מי חשב ומי דמיין זאת. שמעתי מהתלמיד שהיה איתו כל הזמן, על מעמד הפטירה של הרב, הוא סיפר דברים נפלאים ולא מצויים, מיוחדים לקדושים אשר בארץ, שאפילו עצם ההסתלקות שלו היתה מיוחדת.

תקופה לאחר הסתלקותו של הרב, היתה ברית לבן של אותו תלמיד שהרב חיזק ועודד. הוא בא אלי בבקשה שאהיה סנדק, אך אני אמרתי לו שיתן לחמיו לשבת סנדק. לאחר משא ומתן שדיברנו בינינו, הוא אמר לי שאם אני לא אשב סנדק אז הוא עצמו ישב. זה דבר לא מצוי ושאלתי אותו למה, ואמר לי שכך אמר לו רבי שמואל לפני פטירתו, 'יהיה לך בן ואתה תהיה סנדק'. כשהגעתי לברית, היו שם כל תלמידיו של רבי שמואל, היתה לי הרגשה כאילו שהרב עצמו נמצא אתנו ופחד גדול נפל עלי. פתאום הזמינו אותי לברך את הברכות ולקרוא את השם, זו היתה הפתעה עבורי והיתה לי הרגשה גדולה של יראה מדמותו הענקית של רבי שמואל ע"ה. כשהגעתי למילים 'ויקרא שמו בישראל' והאב אמר 'שמואל', פרצתי בבכי. כל הקהל בכה והתרגש, הרגשנו ממש את החיסרון שלנו מההנהגה של אדם גדול זה.

ונתנו איש כופר נפשו

עלינו לשים לב, מי יודע אם לא בשלנו הצער הגדול הזה, אנו צריכים להתעורר שלא יהיה הדור בבחינת 'ואין איש שם על לב' ח"ו, שזה מסוכן ביותר. בפרט כשמסתלק מאיתנו אדם גדול, כמו שכתב רבנו אור-החיים הקדוש בפרשת כי תשא - "כי תשא את ראש בני ישראל" ט, שהראש, הרב שבדור, הגדול שבדור, כשה' לוקח אותו אז צריך "ונתנו איש כופר נפשו", "כי לצד שהדור הוא הגורם לילקח הצדיק, לזה צריך לתת כל איש ישראל כופר נפש הצדיק שמת בעדו". לדעת שהצדיק הסתלק מאיתנו כדי לבטל גזרות וכל אחד צריך לחזור בתשובה ולתת כופר נפש, ואז "ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם". משמע, חס חלילה, מה יכול להיות אם לא יתנו כופר נפש. ומוסיף אור-החיים ואומר "וכן תמצא שבכל עת שיסתלק הצדיק רעה הבאה אחריו היא סמוכה לפטירתו... וכמו שראינו בעינינו בדורות הללו".

נתעורר כולנו וניתן כופר נפש, נעשה צדקות, נעשה תשובה ונרבה בלימוד התורה, ואולי יחון וירחם בורא עולם על הדור היתום הזה.

מצוקי ארץ

"ראה הקדוש ברוך הוא שצדיקים מועטין
עמד ושתלן בכל דור ודור,
שנאמר כי לה' מצוקי ארץ וישת עליהם תבל"
[יומא לח ע"ב]

מאמדים ומוסדים,
מעשיות וסיפורים, אותות ומופתים,
על גדולי ישראל מהדורות האחרונים,
לקדושים אשר בארץ המה
מכתביו ושיעוריו של
מורנו ורבנו הגאון הגדול
מדין הראשון לציון רבה של ירושלים
הרב שלמה משה עמאר שליט"א

כל הזכויות שמורות

מותר להעתיק ולצלם
שלא למטרות מסחריות

הערות והארות ל:

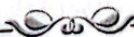
vaknines@gmail.com

ניתן להשיג את הספר:

ירושלים - 052-2330822

בני ברק - 052-8711217

עיצוב כריכה ושערים:

גרפיקס: 052-7147588

כולנו גדלנו על סיפורי מעשי הצדיקים מפי הורים ומפי מורים, ומזה הוקם בנין אמונתנו בהשגחתו הפרטית של הקב"ה עלינו, והוא יסוד חינוכנו, בבחינת "והיו עיניך רואות את מוריד" (ישעיה ל, ב). ועל אחת כמה וכמה כשמספרים דברים שראינו בעינינו, ושמענו באזנו, והיינו עדי ראיה למעשים ההם, והיינו חלק מאותו מעשה ממש, שבודאי שמעשה כזה יש לו כוח עצום, ויש לזה השפעה גדולה לאין חקר. וחכמינו קבעו מושג חזק שהשפעתו ברורה גם בענייני הלכה - "מעשה רב".

נער הייתי גם זקנתי ותמיד אני מתהלך בין הני אילני דמלבלבי, ההורים והרבנים שמעולם לא פסק פומייהו מלספר במעשי הצדיקים, והיותר גדולים היו המעשים שהם ראו עין בעין. ומו"ר הגאון הצדיק רבי שרגא פייוול שטנברג זצ"ל היה מלמדנו בשיעור בשיבת 'תפארת ציון', ומעולם לא עבר יום שלא סיפר מעשה מהחזו"א ע"ה, שגם אחר עבור שנים רבות מהסתלקותו המשיך לחיות כל ימיו ושניו תחת השפעתו, בצילו ישב ומפריו אכל והאכיל לתלמידיו בלי הפסקה כלל. וכן ראיתי אצל כל החכמים, ספרדים ואשכנזים, שתמיד קיימו בנפשם שלא המדרש עיקר אלא המעשה. וידוע ומפורסם שאצל החסידים סיפורי הצדיקים הם יסוד מוצק בחינוך לעבודת ה' ויראתו, וגם כשדברי מוסר נשכחים ונעלמים מהזיכרון היום יומי, המעשים תמיד חוזרים וניעורים, וגם מעוררים, להקיץ נרדמים, בחדס וברחמים, ולהזכיר את הנעלמים, משנים ומימים. וידוע שבסיפורים שנכתבו על ידי סופרים מקצועיים, בצד מעלתם, תמצא מן ההגזמות, ומתוספות הראש, ותוספות החשיבה והדמיון הפורה, שעם הזמן נהפך למלמד וגם מורה. ואני כותב מה שראיתי וידעתי כמו שהיה, והשתדלתי לכתוב ולהעביר בדיוק כפי מיעוט כוחי, אך לא הסתרתי את רגשותי והרגשותי שליווני בשעת המעשה כילד וכנער, ועד עצם היום הזה. ויש גם בזה צד ראיה נוסף לחוש איך מתקבלים הדברים אצל בני הנעורים, וגם אצל המבוגרים, וזה מוסיף אור אורים, גם מרבה חיבורים, של בני הנעורים, עם גדולי המורים, בדרך שאמר שלמה המלך (שיר השירים א, ח): "אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדיותיך", כי מעשיהם ומאמריהם של רבותינו וקדמונינו, מאירים את דרכינו ומיישרים נתיבותינו.

ולענ"ד גדול כוחו של סיפור מעשה אמת יותר מן המשלים, שאעפ"י שהמשל כוחו גדול לטעת חכמה ומוסר בלב האדם, בעומק מצפונו, ובפרט כשהוא נאמר בשפה יפה, ברורה ונעימה, משפיע בנפש פנימה, על אחת כמה וכמה, תורה תמימה, מ"מ כוחו של סיפור מעשה אמת גדול יותר וחזק יותר, ושרשיו מעמיקים בלב האדם עמוק יותר, וגם עומד מול העינים שנים רבות, וטעמו לא נמר, וריחו הטוב לא נגמר, והוא כמין חומר, וקרא זה אל זה ואמר, שחוזרים עליו ומספרים אותו שוב ושוב, ולא נס ליחה, ולא כהתה התרגשותו.

וזה הוא הטעם שהתורה חוזרת אין ספור פעמים על זכירת יציאת מצרים, עד ששאלני חריף אחד ואמר, נכון שאין גבול לחסד ה' שהוציאנו מעבדות לחירות ומאפילה לגאולה, אך מה תיתן לו תודתנו החוזרת ונשנית מאז בכל יום ויום, וכמה וכמה פעמים ביום, זה אלפי שנים קול גדול שלא פסק ולא יפסוק לעולם. ואמרתי לו אם יעלה בדעת שוזה בשביל הקב"ה ישתבח שמו, גם אחת מאלפי רבבות השנים כמו יתירה היא, אלא שהקב"ה חפץ בנו, ובאהבתו אותנו רוצה לזכותנו ולזככנו, ולקרבנו לתורתו ועבודתו, והוא יודע יצרנו ומיעוט כוחנו, ומגבלות השגותינו, ואשר בקלות יכול לגבור עלינו הצר הצורך להדיחנו ולהסיתנו מן הדרך הישרה, זכה וברה, דרך התורה, שהיא לנו לאורה, ע"כ ציונו לדעת את ה' ולהשכיל מעט בהשגת דרכיו להטיב לנו ולחזקנו נגד יצרנו, וככתוב בתורה (דברים ד, לט): "וידעת היום והשבות אל לבבך, כי ה' הוא האלהים" וגו', שגם אחר שתדע, צריך השבה תמידית אל הלב עד שתהיה בגדר הרגשה קבועה ונטועה בתוך הלב. וזכירת יציאת מצרים וסיפור מעשה ה', הם לבדם שיכולים להביא הדברים עד לעומקים הללו, "למען תספר באזני בינך ובן בינך" וגו' (שמות י, ב). ואמר הנביא (דה"א' טז, ט): "שיחו בכל נפלאותיו" שעל ידי זה מתמלא לב האדם בשמחה, שנאמר (שם, י. תהלים קה, ג): "התהללו בשם קדשו ישמח לב מבקשי ה'".

ואני תחינתי לפני צור ישועתי,
אנא ה' עוזרני וסייעני שתהיה תועלת וחיזוק באמונה ובבטחון בה',
והרבות שמחה בה' ובתורתו,
לי ולכל קורא,
להגדיל שאיפותינו לעמל התורה ויגיעתה,
"ובהם נהגה יומם ולילה".

שלמה משה עמאר

הראשון לציון

הרב הראשי לירושלים

תוכן הענינים

דברים אחדים..... א

שירה של תורה

לזכרו של הראש"ל הגאון הגדול הרב בן ציון נזאיר חי עוזיאל זצוק"ל..... ט

תורה ואהבה - ט א כולו קודש - י א פסוקים בענוה - יא א לשון חכמים - יב א
נעימות וקירוב - יב א זה לעומת זה - יג א באהבה ובתקיפות - טז

רב עמרם חסידא

לזכרו של הגאון הצדיק והעניו רבי עמרם אבורביע זצוק"ל רבה של

פתח-תקוה..... יט

שלחן ערוך חי - יט א ענוה ושמחה - יט א מומחיות של מלאך - כ א קפיצת
הדרך - כא א רבנות פתח-תקוה - כב א חסידות ואצילות - כב א משנת
חסידים - כד א נתיבי עם - כד א עמוד האש - כה א והיו עיניך רואות את
מוריך - כה

צדיק וחסיד

לזכרו של הגאון הצדיק המפורסם בחסידותו הרב אריה לוין זצוק"ל..... כז

דמות קודש - כז א קרוב - כז א צדקות מיוחדת - כח א משגיח בנועם - כט א
בצלו חימדתי וישבתי - ל א קנאה או אהבה - לא א דוגמא ומופת
לדורות - לא א ממעמקים - לב א גבורה רוחנית - לד א צניעות וחסד - לד

הרב המובהק

לזכרו של הגה"ק חסיד ועניו רבם של רבני ג'רבא בדור האחרון

רבי מקיקץ שלי ע"ה..... לו

מעין נובע - לו א בעניותי ובעשירותי - לז א מעיין ושקדן - מ א ויעל בסערה
השמימה - מ א קריעת התלמידים - מא א נשא את נושאי - מב א עניו ושפל
רוח - מב א הגהה והקדמה - מג

מלאך ה'

לזכרו של הגאון הקדוש רבי רפאל ברוך טולידאנו ע"ה

גאב"ד מקודש בעי"ת מכנאס מרוקו..... מה

שכינה עמו - מה א צילא דמהימנותא - מז א אש להבת דקדושה - מז א תפלה

תוכן הענינים מצוקי ארץ

בקדושה - מח א הוד מלכים - מט א יראה ואהבה - נ א חסידות
מקטנות - נא א אמונה ובטחון - נב

רב הו"ד יוסף חי

לזכרו של הגאון הגדול מופלא שבחכמים מגדולי חכמי מרוקו

רבי יוסף משאש ע"ה רבה הראשי של חיפה..... נו

הגדול בענקים - נו א פני מלאך - נו א בצלו ישבתי וחימדתי - נט א משנה
בתבונה - ס א מחיה במאמרו - סא א בקיאות עמקות ומקוריות - סב א זריז
ומסודר - סג א ציורים מאירים - סה א הלכות בשירה ובמונגינות - סו א מוי
כמוך' - סח א שיר הודיה - סט א אחריות תוכחה והודאה - ע א חכמה וראיה
רחבה - עג א אוצר המכתבים - עה א בני יעקב ויוסף - עז א ממוותקף לאהוב
ומוערץ - עח א פסיקה מתוך בירור והעמקה - פ א הוכח לחכם ויאהבך - פב א
כדרך הראשונים - פד א מאור עינינו - פה

שירת דוד

על שירה ופיט לדמותו של גדול המשוררים רבם ומורם של כל הפייטנים

רבי דוד בוזגלו ע"ה..... פה

עקב ענוה יראת ה' - פח א כשירת הראשונים - פח א שירה חכמה - פט א אני
השר והשיר לי לעבד - צב א חבל על דאבדין - צב א לרוח הזמן - צג א לא
תחרוז בשור ובחמור - צג א רבי דוד בוזגלו ורבי ישראל נג'ארה - צד א שירי
ידידות - צו א הגבירה והשפחה - צו א הטעם הישן - צח א חדש כלאחר
יד - צט א קודש לה' - ק א היש בלתך גואל ובלתי אסיר תקוה - ק א ערגה
וציפיה - קא

המאיר לארץ

לזכרו של הגאון הקדוש בנם של קדושים אראלים ותרשישים הכל

קדש קדשים חסיד ועניו רבנו מאיר אביחצירא ע"ה..... קג

בחינות של צדיקים - קג א אהוב גדולי הדור - קג א דחזיתיה לרבי
מאיר - קד א פשטות וענוה - קה א הנהגות הדורות - קו א באיתגליא
ובהסתרה - קו א דור דור ודורשיו - קז א אהבה ותקיפות - קח א לכל זמן
ועת - קי א קומי אורי - קיא א בשובה ונחת - קיב

ענק שבענקים ופשוט שבפשוטים

לזכרו של הגאון הקדוש רבי רפאל עבו זצוק"ל

אב"ד מקודש בעי"ת ת"א-יפו וחבר ביה"ד הגדול

קיז..... עיניך רואות את מוריך - קיד א דיין בקדושה - קטו א רגלי חסידי
קיז

מצוקי ארץ תוכן הענינים

ישמור - קיז א אוצר התורה - קיז א פשטות מופלגת - קיט א כיפור
במירון - קכא א דרך תפילה - קכב א מוהמלמדים של מורן - קכג א
שתיקה - קכג א כבוד חכמים - קכד א איש אמת - קכה א ניותת נשיקה - קכו

קדושה באיתגליא

לזכרו של הגאון הצדיק הקדוש המלוב"נ זה האיש מרעיש הארץ
האדמו"ר כקש"ת רבי ישראל אביחצירא הבבא סאלי זיע"א ..... קכה

קדושה מתוך תורה - קכח א שהכל נהיה בדברו - קלה א האותות
והמופתים - קלו א הריחו ביראת ה' - קלח א מרגיש בקדוש ובטמא - קמו א
זכות הצדיק - קמא א מניעת הברכה - קמג

תורה וקדושה

לזכרו של גאון ישראל הקדוש חסיד ועניו
כקש"ת מוהר"ר יעקב ישראל קנייבסקי זצוק"ל ..... קכזה

יומם ולילה - קמה א מורא ופחד - קמה א קשוט עצמך - קמו א בדרך
החזון-איש - קמז א התמדה ואחריות - קמח א מעודד ומרפא - קמט א איש
קדוש - קנ א פשטות אמיתית - קנ א תורה ומידות - קנא א ישמיע
הרבה - קנב

האיש משה

לזכרו של המקובל האלקי חסיד ועניו רבי משה חדאד בורתא זיע"א ..... קנד

אבדה כלי חמדתה - קנד א כל בית ישראל יבכו - קנה א תורת משה - קנה א
לימוד עיוני ולימוד מכוער - קנז א תפילה למשה - קנח א פועל
ישועות - קנט א והאיש משה עניו - קסג א משה זכה וזיכה - קסד

שלוחא דרחמנא

לזכרו של הגאון הגדול וקדוש האדמו"ר מליובאוויטש
כקש"ת רבי מנחם מנדל שניאורסון זצוק"ל ..... קסו

שליחי ה' - קסו א האדמו"ר של הדור - קסז א חכמי ספרד - קסח א שליח
קדוש - קע א האדמו"ר וחכמי מרוקו - קעב א שליח ושגריר - קעז א הנהגות
דקדושה - קעז א מלכות וצניעות - קעז

אחרוני המערב

לזכרו של הגאון הגדול הרב משה מלכה זצוק"ל
רבה הראשי וראב"ד פתח-תקוה ..... קעט

משלחת מלאכים - קעט א חכמה ויראה - קפ א אשרי תמימי דרך - קפג א
האיש משה - קפד

תוכן הענינים מצוקי ארץ

שקידת התורה

לזכרו של הגאון הגדול חסיד ועניו מגדולי השקדנים בדור
ועובד ה' ללא הפסקה רבי שמעון טמוסטית ע"ה ..... קפח

וחי בהם - קפח א בעמל ויגיעה - קפט א שקדן צדיק - קפט א פנוי
לתורה - קצ א יומם ולילה - קצא א יסורים והתמדה - קצא א לולא תורתך
שעשועי - קצב א בהתלהבות ובעומק - קצד א כל עצמותי תאמרנה - קצה א
אשיש בה' - קצו א קדש קדשים - קצו

ויעל אליהו

לזכרו של הגאון הגדול מוהר"ר אליהו שרים זצוק"ל
ראש ישיבת תורה והוראה ..... קצט

ענוה גדלות ומסירות - קצט א ככר ותינוק - ר א זכות הרבים - רא א כאשר
ישא האומן את היונק - רב א תורת חסד - רג א תייר ועראי - רג א 'תורה
והוראה' - רד א יקר מזולל - רה א אף הוא בחיים - רה

כצאת השמש בגבורתו

לזכרו של סבא דמשפטים מגדולי המשיבים בדור הגאון הגדול
רבי שלום משאש ע"ה רבה של ירושלים ..... רו

השמש יצאה על הארץ - רו א ראש הדיינים - רו א שר צבא - רו א יושר
וחרیפות - רט א טעם זקנים - רט א הוד ענותו - רי א פסקים
בתחנונים - ריא א נשא את נעוריו - ריב א דובב שפתי ישנים - ריד א תבואות
שמ"ש ומגן - ריד א תורת אמת - רטו א מראה כהן - רטז א נעים
זמירות - ריז א עולם לו - ריח א תורה וגדולה - ריט א שלום טובה
וברכה - רכ א מלאך השלום - רכא א דרכי שלום - רכב א יבוא שלום לאדון
השלום - רכב

חסידא קדישא ופרישא

לזכרו של הגאון הצדיק הנסתר כקש"ת מוהר"ר ינון חורי זצוק"ל ..... רכז

גדול מאביו - רכז א צדיק מיוחד - רכז א ביטל עצמו - רכה א עניו
אמיתי - רכו א בטוח בחסדי ה' - רכו א דרושים וחידושים - רכו א נקי
כפיים - רכח א ובר לבב - רכח א כמוך - רכט א כח תפילתו וברכותיו - רל

עילוי גאון וחרוף

לזכרו של הגאון הגדול מוהר"ר נסים רביבו זצוק"ל ראב"ד פאריז ..... רלב

בני עניים - רלב א הוי גולה למקום תורה - רלב א נוה שלום - רלג א העילוי של

מצוקי ארץ תוכן הענינים

ליקווד - רלז א קשר של תורה - רלה א בנפשו הדבר - רלו א
מגדל-אור - רלח א גילוי מהרש"א - רלט א רבי אליעזר די-אבילה ורבי נסים
רביבו - רמא א אור הנ"ר - רמב

אחד היה אברהם

לזכרו של הגאון הגדול הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא זצוק"ל
הרב הראשי לישראל וראש ישיבת מרכז הרב ..... רמג

גדלות מופלגת - רמג א שקיעה בתורה - רמד א בחור של גדולי הדור - רמד א
נחית לעומקא דדינא - רמה א שמחה של תורת אמת - רמו א אמיתה של
תורה - רמח א עמל וכשרונות - רמט א מן החיים - רנב

תורה מציון

לזכרו של הגאון הגדול בנש"ק הרב ציון לוי זצ"ל רבה הראשי של פנמה ..... רנד
מזמור פ"ז - רנד א יסודתו בהררי קודש - רנד א חכמי הענוה - רנה א דרך
האמת באמת - רנז א פשטות ותמימות - רנח א והוא יכוננה עליון - רנח א איש
ואיש יולד בה - רנט א מכבד את מקומו - רנט א ושכבתי עם אבותי - רס א
קולטתו מחיים - רס

ויהי ה' את יוסף

לזכרו של הגאון הגדול רבי יוסף עזראן זצוק"ל רבה של ראשון לציון ..... רסב
יוסף איננו - רסב א ויחלום יוסף - רסב א וילך יוסף - רסג א למחיה
שלחני - רסג א למנצח בנגינות - רסג א ויהי ה' את יוסף - רסד א זכור
אזכרנו - רסד

זכור אלה ליעקב

לזכרו של הגאון הגדול המפורסם מורי ורבי ועטרת ראשי מגדולי החריפים
שבדור פאר החכמים והזמן כקש"ת רבנו יעקב ניסן רוזנטל זללה"ה
ראש בית דין וראש הישיבה והכולל בעי"ת חיפה ת"ו ..... רסו

אבי אבי - רסו א פי שנים - רסז א רכב ישראל ופרשיו - רסח א שתי
צעקות - רסט א יורו משפטיך ליעקב - רער א בית יעקב - רער א אהליך
יעקב - רעג א העמיד תלמידים - רעד א מבעית ומבהיל מקרב ומרחיק - רעה א
עושה רושם - רעז א אחריות של תורה - רעח א לקדושים אשר בארץ - רעט א
תשועה ברב יועץ - רעט א דרכה של תפילה - רפב א הקול קול יעקב - רפג א
התלמיד הראשון - רפה א סדר לימוד - רפו א דרך כוכב מיעקב - רפז א לא
פסיק פומיה - רפח א משנת יעקב - רפט א לא הביט און ביעקב - רצ א הבאים
ישרש יעקב - רצ א עטרת בעלה - רצא א ארחות יעקב - רצב א מרגיש

תוכן הענינים מצוקי ארץ

ומחושב - רצג א חריפות ושנינות - רצד א ישועות יעקב - רצה א צדיק
גוזר - רצז

רועה ישראל

לזכרו של הגאון הגדול צדיק וחסיד הראשון לציון

מוהר"ר מרדכי אליהו זצוק"ל..... ש

בדידות וקדושה - ש א הכנה וכלים - שא א אסורה נא ואראה - שב א וילך
משה אל העם - שג א הולך את חכמים יחכם - דש א ענוות משה - שח א
גדולת הענוה - שט א ויקם משה - שי א משרת עם ה' - שיב א רעיא
מהימנא - שיג א עלה ונתעלה - שיד

פקודת אלעזר

לזכרו של האדמו"ר הגה"ק בנש"ק אראלים ותרשישים

רבי אלעזר אביחצירא זצוק"ל..... שטז

אוי לי על הריגת הצדיקים - שטז א גדול כים שברך - שיז א עד כאן?! - שיח א
קדושי משפחת אביחצירא - שיט א עניש וקטיל - שכ

מזכה הרבים

לזכרו של הגאון הגדול הצדיק מגדולי מזכי הרבים בדור

הרב יעקב יוסף זצוק"ל..... שכב

יעקב התורה והגאולה - שכב א זיכוי הרבים במסירות נפש - שכד א לקרב
ולהשפיע - שכה א פירות ופירי פירות - שכז א גדולי ישראל וזיכוי
הרבים - שכז א כל אדם ולכל אדם - שכט א המקרב את קרוביו - של א ימין
מקרבת - שלב א תורת יעקב - שלג

ויוסף הוא המשביר לכל הארץ

לזכרו של רב רבנן וגאון הגאונים מרן מאור ישראל הראשון לציון

ונשיא חכמי ישראל רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל..... שלד

גדול כים שברך - שלד א מיוסף ועד יוסף - שלו א ארון התורה - שלז א זקן
מילדות - שלט א עלית על כולנה - שמ א יומם ולילה - שמב א על
לשונו - שמב א סיני ועוקר הרים - שמג א יביע אומר - שמו א חכמה
אלהית - שמו א תשובות מזומנות - שמח א תורה מפוארה - שנ א פוסק
מובהק - שנ א רוממות הראשון לציון - שנא א רב עוד יוסף - שנב א כוח
וסגולה - שנד א רב רבנן וגאון הגאונים - שנה א אוהב העם ואהובו - שנו א
גידל את הדור - שנח א ה' עמו - שסב א זיכוי הרבים - שסג א אבי
החכמים - שסו א האורים והתומים - שסח א נשיא הדיינים - שע א עומק עיונו

מצוקי ארץ תוכן הענינים

וענוותו - שעג א העמיד תלמידים - שעו א השופט של הדור - שעח א פסקים
וחוקים - שפ א דרכו של מרן - שפא א קיימו וקיבלו פסקיו בחייו - שפה א
ספר תורה בצער - שפז א סיעתא דשמיא - שצא א שלום ודרך ארץ - שצב א
קירוב רחוקים - שצב א ציוה לאחרים - שצג א ויתאפק יוסף - שצז א יראת
גדולי הדור ממרן - שצח א בכבוד ובהיתר - שצט א עטרת בעלה - ת א חסד
נעורין - תא א נושא ונותן מברר ומלבן - תב א דרכה של תורה - תד א ירא
הוראה - תח א ירא את ה' מאד - תי א חומרות והידורים - תיא א דקדוקי
מצוות - תיב א ארי במסתרים - תיג א תפלתו של מרן - תטו א דקדוק
ונשמה - תטז א פיטן ומשורר - תיח א לא ימוש מתוך האהל - תיט א והיה
ברכה - תכ א צדיק גזור - תכא א הריחו ביראת ה' - תכב א הצדיק אבד - תכג א
במאבק על הגיור - תכה א פונדקאות - תכז א לרבות תלמידי חכמים - תכח א
סולם מוצב ארצה - תל א גדולים צדיקים במיתתם - תלא א מארצן
וממולדתן - תלא א אל הארץ העליונה - תלג א תורתו וגאולת ישראל - תלד

גדול הפוסקים

לזכרו של הגאון הגדול פוסק הדור מוהר"ר שמואל הלוי וואזנר ע"ה ..... תמב

פסיקת הלכה - תמב א גדול ואמיתי - תמג א ענוה והוראה - תמג א אהבת
אמת - תמד א לי לישועה - תמז א עולם שמם - תמח

תורה מצוות ויסורים

לזכרו של הגאון הגדול המופלא הצדיק מוהר"ר חיים גריינמן זצוק"ל

מגדולי מנהיגי הדור ..... תמט

ממשיך החזון איש - תמט א חזון איש קטן - תמט א הקים עולה של
תורה - תנ א הקדים רפואה למכה - תנא א יסורים מכפרים - תנב א ממנו עצה
ותושיה - תנג א תמי"ם - תנד

שיר המעלות לדוד

לזכרו של הגאון הגדול מוהר"ר דוד חיים שלוש זצוק"ל רבה של נתניה ..... תנה

המלך דוד - תנה א חבורה קדישתא - תנה א תורה וחסד - תנו א תקיפי ארעא
דישראל - תנו א 'בני עמי' - תנוז א עמקות ומקוריות - תנט א אין אב - תס א
יראה והוראה - תס א אזל גברא - תסא

מאה שנות תורה

לזכרו של מרן ראש הישיבה הגאון הגדול

מוהר"ר אהרן יהודה לייב שטיינמן זללה"ה ..... תסג

העמיד תלמידים - תסג א ללמוד וללמד - תסה א להרבות תורה - תסו א

תוכן הענינים מצוקי ארץ

הצדיק אבד - תסו א תוכחות הגדולים - תסז א צניעות ויציבות - תסח א לא
שינה - תסח א חובה ותפילה - תסח

עמק יהושע

לזכרו של הגאון הגדול סבא דמשפטים מוהר"ר יהושע מאמון זללה"ה ..... תע

בתוך העמק - תע א מה' מצעדי גבר - תעא א ויהושע נער לא ימיש - תעב א
שקידה ועמל - תעב א דרכי לימוד - תעב א דקדוקי יראה - תעג א כסאות
למשפט - תעד א ויהי ה' את יהושע - תעד א שלשה כתרים - תעה

שמואל בקראי שמו

לזכרו של הגאון הגדול צדיק חסיד ועניו מוהר"ר שמואל אוירבך זצוק"ל ..... תעז

שר וגדול - תעז א בנגלה ובנסתר - תעז א גריס באורייתא תדירא - תעה א
תלמיד ורבו - תעט א טוב וחסד - תפ א עדינו העצני - תפא א בעניני
הציבור - תפא א אבוא דשמואל - תפב א מי יתיצב לי - תפב א הנהגת
הדור - תפג א הרגשת החסרון - תפג א ונתנו איש כופר נפשו - תפד

תורה בענוה וחסד

לזכרו של הגאון הצדיק המקובל מוהר"ר שריה דבליצקי זצוק"ל ..... תפה

חסידא קדישא - תפה א איש הלכה - תפו א גדול הדור בקבלה - תפו א תורת
חסד - תפו א גדולה וענוה - תפז א דאגה לכלל - תפח א הצדיק אבד - תפט

זכור אהבת קדומים

מזקנים אתבונן

על יהדות מרוקו תורתה וחכמיה ..... תצג

חכמי הענוה - תצג א רבי יעקב בירב - תצז א בית יעקב - תצז א אור-החיים
הקדוש - תצח א גדלות מדוקדקת - תק א קדושי עליון - תקג א החלק יעיד
על הכל - תקג א קבלת הוראות מרן - תקז א פשטות ותמימות - תקי א גדולים
צדיקים במיתתם - תקיא א תורה וחסד - תקטו

הרמח"ל

קדוש ה' רבנו משה חיים לוצאטו זיע"א ..... תקיח

תורת הרמח"ל - תקיח א קדוש ה' - תקיט א הגר"א ומסילת ישרים - תקכ א
החומש של המוסר - תקכב א נאה לשמו - תקכג א הרמב"ם של
המוסרים - תקכז א מצאתי את שאהבה נפשי - תקכה א להתמיד ולהתבונן
בו - תקכו

מצוקי ארץ תוכן הענינים

אביר יעקב

מון קה"ק המלוב"ג רבי יעקב אביחצירא זיע"א ..... תקכט

ממדבר מתנה - תקכט א משפחת אביחצירא - תקכט א נושפטין
ליעקב - תקל א דרך הפרד"ס - תקלא א אמר לטועים אני מלא דעים - תקלג א
רצו עבדיך את אבניה - תקלד א יעקב יעקב - תקלה א שבח הצדיקים - תקלו א
כי אם ברוחי - תקלז

בן איש חי רב פעלים

ראש גולת אריאל מון רבנו יוסף חיים זיע"א ..... תקלט

לכל נפש - תקלט א בן איש חי - תקלט א יראה וחומרא - תקמג א הבן איש חי
של מון הרב עובדיה - תקמג א מחמיר לעצמו ומקל לאחרים - תקמד א דרך
גדולי ישראל - תקמה א היתרים של קלות ראש - תקמו א לחלוק
באמת - תקמח א חסד וגבורה - תקמח

תפארת בנים אבותם

ברכת אליהו

קוים לדמותו של אבי הזקן הכשר וירא ה' ר' אליהו עמאר ע"ה ..... תקנג

חריפות ותמימות - תקנג א אהבת ישראל - תקנד א רצו עבדיך את
אבניה - תקנד א ואת עפרה יחוננו - תקנה א נקי כפיים - תקנו א אימה
ויראה - תקנה א יראת הזוהר הקדוש - תקנט א זכות הזוהר - תקס א דודי ירד
לגנו - תקס א סליחות ביראה - תקסב א חיי תמימות - תקסג א שירה
וחכמה - תקסד א באמונתו יחיה - תקסה א הולך בתם - תקסו

בארה של מרים

מעט על דמותה של אמי הזקנה הכשרה והצדקת מרת מימה עמאר

ע"ה ..... תקסח

זכות מרים - תקסח א ייעוד אישי - תקסח א הנהגה גלויה ונסתרת - תקסט א
דור של אמונה - תקע א עצה תושיה ופיתרון - תקעא א חגרה בעוז
מתניה - תקעא א אהבת הארץ - תקעב א ברכה ושלוש - תקעג א תמימות
ואמונה - תקעג א תופשי התורה - תקעה א אהבת התורה וחכמיה - תקעה א
כוחה של תפילה - תקעו א לב נקי - תקעז א שמחת מועדים
ואורחים - תקעח א חינוך לתורה במסירות נפש - תקעח א דרכי
אבותינו - תקעט